

УДК 37.0

DOI 10.32999/ksu2413-1865/2019-88-8

ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ НАДМІРНОЇ АБСТРАКЦІЙНОСТІ МИСЛЕННЯ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ І ЇХ ВІДІРВАННОСТІ ВІД СПИЙНЯТТЯ РЕАЛЬНОГО СВІТУ ШЛЯХОМ МЕТОДИКИ ПРИВ'ЯЗКИ ПРОГРАМНИХ ЗНАТЬ ДО ПРИРОДНИХ ЯВИЩ

Корнієнко Євгенія Геннадіївна,
кандидат фізико-математичних наук,
старший викладач

*Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

e.kornienko@kpi.ua
orcid.org/0000-0003-3051-120X

Гордєєва Олена Вікторівна,
викладач-методист

Київська дитяча художня школа № 7

o_o_o@ukr.net
orcid.org/0000-0002-1029-0975

Корнієнко Валентина Іванівна,
викладач-методист

Київська дитяча художня школа № 7

kornienko.valya@gmail.com
orcid.org/0000-0003-2342-0510

У статті розглянуто проблему відірваності здобувачів знань від сприйняття реального середовища. Проаналізовано вплив на формування особистості, зумовлений баченням дітьми і молоддю довколишнього світу через об'єкти фотоапарата та з інформації із соціальних мереж. У більшості бачення, обмежене екраном, є фрагментарним, у поле зору користувачів не потрапляє безліч важливих деталей, на яких базуються закони природи, зокрема закони фізики, закони композиції й інші. Оскільки всебічний розвиток особистості має велике значення для держави, а надмірна абстрагованість знань і їхня відірваність від реального оточення цьому не сприяють, автори пропонують методику формування наукової картини світу у світогляді молодих громадян у сучасних реаліях.

Важливу роль у цьому відіграє творче мислення, яке є необхідним у різних сферах людської діяльності. Важливо, що воно дає можливість самореалізації, можливість бути в гармонії з самим собою. Адже людина в першу чергу є дитиною природи, і лише в другому – продуктом цивілізації. Ігнорування людської природи може мати погані наслідки.

Комп'ютерна техніка, багато комп'ютерної графіки у фільмах, рекламі тощо сприяють відриванню людини від реального світу. Фізичні та природні явища сприймаються спотвореними через призму комп'ютерних ігор та нестачу спостережень у реальному житті. Багато речей здатні відокремити учнів від сприйняття реальності і одна з них – це музика. Відволікання від звуків оточуючого середовища і заміна їх лише музичним фоном впливає на обмежену здатність чути світ навколо себе. Це не означає, що необхідна заборона технологій і досягнень сучасного світу. Однак необхідно враховувати науковий прогрес і його вплив на студентів.

Запропонована методика передбачає використання прив'язки програмних знань до природних явищ, реальне застосування засвоєного матеріалу в повсякденному житті, усвідомлення, що в природі немає абстрактних об'єктів, а є тільки конкретні.

Ключові слова: *формування особистості, методика навчання, сучасне навчання, методика прив'язки програмних знань до природних явищ, реальне застосування засвоєного матеріалу, сприйняття реального середовища, усвідомлення конкретного.*

**THE WAY OF SOLVING OF THE EXCESSIVE ABSTRACTIVENESS
OF THE CHILD AND YOUTH'S THINKING AND THEIR SEPARATION
FROM SENSATION OF THE WORLD REALITY PROBLEM BY MEANS OF CUPLING
THE EDUCATIONAL KNOWLEDGE WITH NATURAL PHENOMENONA**

Korniienko Ievgeniia Gennadiyivna,
Candidate of Physical and Mathematical Sciences (Ph. D.)
Senior Lecturer

*National Technical University of Ukraine
"Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"*

e.kornienko@kpi.ua
orcid.org/0000-0003-3051-120X

Gordieieva Olena Viktorivna,
teacher-methodist

Kyiv child's artistic school №7
o_0_o@ukr.net
orcid.org/0000-0002-1029-0975

Korniienko Valentyna Ivanivna,
teacher-methodist

Kyiv child's artistic school №7
kornienko.valya@gmail.com
orcid.org/0000-0003-2342-0510

The article deals with the problem of detachment of knowledge seekers from the perception of the real environment. The influence on the personality formation by the vision of children and young people of the world through the camera lens and the information from social networks is analyzed. In the majority the view limited by screen is fragmentary, in the user's field of view, there are absent a lot of important details on which the laws of nature are based, and in particular the laws of physics, the laws of composition, and others. Since the comprehensive development of the personality is important for the country, and the excessive abstraction of knowledge and their detachment from the real environment does not support this, the authors propose a methodology for the scientific picture of the world formation in the worldview of young citizens in the modern realities.

An important role in this is belong to the creative thinking that is necessary in the various fields of human activity. Significant that it gives the possibility of self-realization, an opportunity to be in harmony with oneself. After all, the person firstly is the child of nature, and only in the second – the product of civilization. Ignoring of the human nature may have bad consequences.

The computer equipment and a lot of the computer graphics in the films, advertising, etc., helps to detach a person from the real world. The physical and natural phenomena are perceived distorted through the prism of computer games and insufficient quantity of epy real life observations. Many things are able to separate students from the perception of the reality and one of them is music. Distraction from the sounds of the surroundings and replacing them with a only musical background affects the limited ability to hear the world around itself. This does not mean that the prohibition of the technology and achievements of the modern world are needed. However, it is necessary to take into account scientific progress and its impact on students.

The proposed method pay attention to the individuality, to the fact that everyone has the right to be himself, involves the use of the binding of educational knowledge to natural phenomena, the real use of the learned material in the everyday life, the awareness that there are no abstract objects in nature, but there are only concrete ones.

Key words: *personality formation, teaching methodology, modern teaching, method of binding program knowledge to natural phenomena, real use of acquired material, perception of real environment, awareness of concrete.*

Проблема відірваності здобувачів знань від сприйняття реального середовища не нова, на неї звертав увагу Л. Пітер, про небезпеку такої відірваності попереджав З. Фрейд. Сучасні автори, як-от Д. Пугачев, Ж. Денисюк, Т. Бондар та інші, також бачать необхідність вивчення та вирішення

цього питання, особливо з урахуванням комп'ютеризації та впливу інтернету на формування особистості. Але конкретно проблема надмірної абстрактності мислення ще не розглядалася.

У навчальному процесі не враховується те, що в довколишньому світі не існує

просто дерево, просто тварина чи просто людина, а росте конкретне дерево, яке має свою назву, свою специфічну крону, бігає конкретний кіт, який має свій характер, і людина може бути тільки конкретна, із прізвиськом, ім'ям та власною історією прожитих років. Нічого абстрактного в природі немає, а є тільки властивість людини узагальнювати, абстрагувати.

Необхідно знайти методи, які б дали можливість узгодити, гармонічно поєднати здатність людини абстрактно мислити з її цікавістю до реального оточення та дослідження природи і соціального життя. Потрібно повернути людям здатність бачити конкретне, формувати наукову картину світу у світогляді молодих громадян у сучасних реаліях. Запропонована методика передбачає використання прив'язки програмних знань до природних явищ, реальне застосування засвоєного матеріалу в повсякденному житті.

У Законі України «Про освіту» визначено, що освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави, а метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу українського народу, підвищення освітнього рівня громадян для забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору (Закон України про освіту, 2018).

Отже, усебічний розвиток особистості має велике значення для держави, а надмірна абстрагованість знань, їхня відірваність від реального оточення цьому не сприяють. Розглянемо детально, що відбувається. Люди живуть у фізичному світі, успішно на практиці засвоюють безліч фізичних законів і явищ щодня. Ці явища потрібно враховувати, щоби рухатися, щоби приготувати їжу, щоби не замерзнути, не перегрітися, щоби скористатися телефоном та іншою технікою, різними пристроями. У повсякденному житті необхідно відчувати фізичні явища, на рівні рефлексів враховувати закони фізики. Проте якщо запитати когось, чи знає він навчальний предмет «Фізику», то більшість людей дадуть відповідь, що не знають, бо немає

здібностей до точних наук, цей предмет занадто складний для вивчення, страшно братися за дуже складну науку.

Інша ситуація складається із предметом неточних наук – образотворчим мистецтвом. Тут більшість опитуваних стверджуватимуть, що знають предмет і їм точно відомо, якою має бути образотворчий твір, вони можуть критикувати любого професійного художника, бо всім відомо, що красиво, а що некрасиво. Однак застосувати на практиці свої знання і відтворити своє «красиво» у матеріалі не зможуть.

Обидва приклади показують спільну проблему – надмірну абстрактність мислення сучасного покоління, відірваність від сприйняття реального світу, відсутність зв'язку між здобутими на заняттях знаннями та повсякденністю.

Л. Пітер писав, що на його майбутнє суттєво вплинуло те, як в дитинстві переконували: там, угорі, знають, що творять, і чим більше він буде знати, тим кращу матиме кар'єру. Потім на початку своєї кар'єри його хвилювало питання: «Які дії викладачів спонукають дітей вчитися?» (Пітер, 1990: 25).

Питання не втратило своєї актуальності сьогодні. Мало дати знання, потрібно навчити ними користуватися. Багато здобувачів знань просто напам'ять заучують поданий матеріал, не намагаються його осмислити, а практично застосувати і поготів.

Є люди-виконавці. Л. Пітер називає їх «ляльками-в-строю» (мабуть, тому, що їм потрібні ляльководи, ті, які ними керують). Такі не можуть ставати до боротьби із системою, яка дає їм сили. У таких людей немає права на самостійну думку, варто тільки якійсь думці прокльонутися в їхній голові, як у них виникає почуття провини і сорому. Уважають всяке вільнодумство зрадою, пригнічують власну індивідуальність. Вони втрачають рівновагу, коли стикаються із критикою наявних порядків.

Щоби діяти, людині необхідна мужність, тому що її самостійно напрацьовані цінності можуть часом розходитися із цінностями панвних ієрархій (Пітер, 1990: 298).

Не кожен може бути мужнім. Часто слухачів важко переконати в тому, що узагальнене, спрощене сприйняття довколишнього світу – це тільки властивість людини, у природі існує тільки конкретне. Наприклад, є конкретне яблуко, конкретного сорту, з конкретного дерева. І конкретне яблуко не дорівнює іншому яблуку, якщо воно не із цього самого дерева і не такої самої ваги та сплості.

Л. Пітер вважає, що проблема, яку цивілізація звалила на кожну людину, – це криза особистості. Кожен запитує: хто я? Деякою мірою це питання всім нам нав'язує вплив ієрархій. Відповідь на нього складається з ваших уявлень про самого себе,

з вашого сприйняття довколишнього світу, з вашого розуміння, який для вас ідеальний спосіб життя. Чітко усвідомивши своє особисте «Я», ви станете більше захищені від сумнівів, які руйнують вашу цілісність, і створите фундамент для самоповаги (Пітер, 1990: 300).

Жодні теоретичні знання не замінять практичного досвіду. Так, діти від народження власною попою вчаться враховувати силу земного тяжіння, і жодні теоретичні повчальні розповіді не дадуть кращого ефекту, ніж практичний досвід.

Якщо запитати в людини, якого кольору небо, вона впевнено відповість, що синього. Звідки таке переконання? Так привчили з дитинства, що небо синє, трава і листя зелені, а стовбури коричневі. Насправді небо буває різного кольору, і тільки в певні години доби, за певних погодних умов люди бачать його синім. Ранкове і вечірнє проміння розмальовує небо в різні кольори. Уночі люди бачать усе ахроматичним, небо також, така властивість людського зору. Небо виглядає сірим, коли в повітрі багато різних домішок, наприклад, смог або туман. Отже, була б правильною відповідь, що за певних погодних умов, у певну пору доби, небо буває синім. Так було б більше прив'язано до дійсності, це змушувало б співбесідника подивитися, якого кольору небо в цей момент.

Трава і листя в наших широтах також не завжди зелені, а тільки певної пори року, за певного освітлення, навіть хвойні, а коричневі стовбури мають тільки деякі породи дерев, і також усе залежить від освітлення. Це тільки кілька прикладів стереотипних, завчених відповідей. Їх не можна назвати мисленням, бо це вбиті у свідомість кліше. Абстрагованість, відірваність від реального споглядання, вивчення природи світу сьогодні домінує.

Вирішення проблеми Л. Пітер бачить у творчому способі життя. Воно випускає на волю нашу уяву, необхідну, щоби вирішити проблеми й узгодити ваш спосіб життя з вашими бажаннями. Тоді ви будете прислухатися до свого істинного «Я», зважати на власну думку, без сумнівів і внутрішніх конфліктів із самим собою (Пітер, 1990: 301).

Творче мислення необхідне в різних сферах, але головне те, що воно дає можливість самореалізації, можливість бути в гармонії із самим собою. Адже людина передусім – дитя природи, тільки потім – продукт цивілізації. Ігнорування своєї природної суті може мати погані наслідки.

3. Фрейд звернув увагу на спосіб захисту організму, який, прагнучи захистити нижчу психічну інстанцію, паралізується іншими, вищими. Можна звести до цієї тенденції

захисту такі явища, як випадки забування. Ми бачимо, що багато забувається через причини, які лежать в ньому самому, тенденція захисту пересуває свою ціль і прибирає з нашої пам'яті хоч би й щось інше, не настільки важливе, але яке перебуває в асоціативному зв'язку з тим, що і спричинило опір.

Так само, як у разі забуванні імен, можуть виникати помилкові спогади і в разі забування вражень; і тоді, коли вони сприймаються на віру, вони мають назву обману пам'яті (Фрейд, 1990: 255).

Отже, нічого дивного в тому, що більшість не пам'ятає математичних формул і законів фізики, асоціація зі страхом отримати погану оцінку, зі страхом бути висміяним включає механізм захисту і стирає з пам'яті цю інформацію. Зазвичай викладачі точних наук до своїх предметів ставляться дуже серйозно і бувають надзвичайно вимогливими. На противагу точним наукам до занять образотворчих ставляться менш прискіпливо (не всім же бути художниками), і слухачі зберігають у пам'яті весь викладений на заняттях матеріал. На жаль, він абсолютно абстрагований, відірваний від довколишньої реальності, у результаті виростає покоління з вірою, що трава зелена, небо синє, земля чорна і так далі. Немає потреби дивитися довкола себе, вони й так знають, як є.

Д. Пугачев дослідив проблему залежності дітей від інтернету. Він стверджує, що, без сумніву, віртуальний світ має багато привабливих аспектів, але він, як будь-яка залежність, несе із собою психологічний збій, наслідком якого стає самотність, соціальна ізоляція і низка інших проблем (Пугачев, 2017: 81).

Комп'ютерна техніка і безліч комп'ютерної графіки у фільмах, рекламі, тощо, сприяють відірваності особи від реального світу. Фізичні і природні явища сприймаються викривлено, крізь призму комп'ютерних ігор і недостатню кількість реальних життєвих спостережень. Якоюсь мірою побачене, створене комп'ютерною графікою у фільмах та іграх підмінює реальні спостереження і веде до хибного сприйняття реальності, переоцінювання власних можливостей, або, навпаки, до комплексів неповноцінності через невідповідність реального людського тіла комп'ютерній моделі.

Через занадто велику абстрактність подачі знань, їхню відірваність від реального світу слухачі бояться фізики, хоча всі живуть у фізичному світі і кожного дня на практиці використовують безліч фізичних законів, навіть коли використовують комп'ютерну техніку чи електричну, чи механічну, коли, наприклад, просто відчи-

няють двері. Щодня вони бачать автомобілі і не замислюються над тим, що водій може не знати формули перетворення теплової енергії на кінетичну, але це не заважає йому використовувати фізичне явище і користуватися результатом. Водій може не знати законів Ньютона, але мусить оцінювати гальмівний шлях свого автомобіля на різних дорогах і за різних погодних умов.

Ж. Денисюк зазначає, що визначальна роль комунікації в цивілізаційно-культурному поступі суспільства проявляється в тому, що на кожному етапі історичного розвитку панівний тип інформування та комунікування визначав його світоглядні, ціннісні й соціальні настанови.

Сучасне суспільство характеризується потужним збільшенням впливу інформаційного складника на соціальне й культурне буття (Денисюк, 2017: 132).

Відривають учнів від сприйняття реальності багато речей. Серед них музика. Нас не дивує молодь у навушниках, яка постійно і завжди слухає музику. Здається, у цьому немає нічого поганого. Але учні позбавляють себе можливості чути звуки, якими оточені. Звуки, які нас оточують, роблять світ цікавішим. Чути весну, зиму, осінь, літо. Кожній порі року притаманні певні особливі звуки. Це як звукова палітра. Осінь шарудить опалим листям, краплинами дощу. Весна здвонить співом пташок. Світ до безкінечності сповнений звуками.

Відірваність від звуків оточення і заміна їх на музичний фон впливають на обмеженість чути світ навколо себе. Так, на уроках образотворчого мистецтва на групових заняттях, коли викладач пояснює одному учню, то автоматично мала б слухати вся група його зауваження. Але виявляється, що більшість – у навушниках, вони слухали музику. Тоді замість того, щоб група працювала колективно, доводиться кожному повторювати теж саме.

Нічого поганого в музиці немає. Музика – це прекрасно, але потрібно чути, що відбувається навколо. Така ситуація є небезпечною, бо іноді, у критичній ситуації, людина не чує небезпеки навколо себе або попередження про небезпеку. Надмірна абстрагованість створює у людини хибне відчуття спостерігача, а не учасника подій.

Так само у створенні художніх образів. Легше взяти готовий образ і використовувати у своїй роботі, ніж придумати свій. Останнім часом учням складно проілюструвати казку. Плутають книжкових героїв із героями мультяків, комп'ютерних ігор. Над ілюстрацією потрібно попрацювати самому, створити власні образи. Це така своєрідна творча інертність. Навіщо щось придумувати, коли є вже готові матеріали.

І учням здається, якщо вони використали кимось зроблені образи, це залишиться непоміченим. Ми їх на уроках розчаруємо, коли пояснюємо про плагіат, нав'язані стереотипи й етику в роботі. Те, що в сучасному світі найдрожча річ – це ідея. А креативне мислення потрібно розвивати, водночас природа, оточення, звуки – це є те, що надихає нас до креативних ідей, дає можливість відійти від стандартних кліше й образів. Тоді учень чує і бачить не тільки складність і красу світу, де черпає творчі ідеї. Учень починає мислити, бачити глибину і послідовність процесів у суспільстві і світі. Припиняє бути інструментом маніпуляцій. Такі люди – майбутнє нашого світу, це не «потребітелі» чужої інтелектуальної власності. Це – аналітики і творці в усіх сферах.

Т. Бондар пише, що соціальні страхи виникають під час соціалізації, виховання і навчання, вони можуть з'явитися в будь-якому віці, у різних ситуаціях, часто не залежать від різновиду небезпеки, ступеня небезпеки для особистості. Причиною появи соціальних страхів вважаються зміни в житті суспільства, втрата довіри, чутки, дефіцит інформації, власний вік (Бондар, 2017: 44).

Отже, з огляду на вищезазначене, вимальовується необхідність у зменшенні абстрактності програмних предметів і прив'язки їх до реального оточення. Наприклад, у сфері образотворчого питання про колір неба чи чогось іншого повинно не узагальнюватися, а конкретизувати, що воно стосується цього часу і місця, конкретної сторони світу. Це спонукає слухачів подивитися довкола себе.

Під час вивчення точних наук, наприклад, фізики, можна йти від природи людини, її інтуїтивного практичного застосування фізичних явищ, тільки потім переходити до фізичних законів і формул, пояснюючи, чому це так. Що стосується інтернету, комп'ютерних ігор і нових комп'ютерних приладів, то вони – лише інструменти, якими необхідно навчитися користуватися. Як від всякого приладу, від них може бути і користь, і травма. Втеча від некомфортної реальності відбувається не тільки за допомогою комп'ютера, природа має багато різних засобів втечі в ілюзію, і їх не можна заборонити чи відібрати. Кращий метод поєднання абстрактного з конкретною реальністю – зробити оточення приємним, забезпечити природний розвиток особистості без фобій, не залякувати низькими оцінками, не критикувати недосконалість виконаного завдання, хвалити будь-які спроби виконати завдання (навіть невдалі), урахувувати тільки бажання навчитися і прикладені до цього зусилля.

Гарний результат у прив'язці програмних знань до природних явищ дають роботи з природою та заняття на пленері. На таких уроках потрібно пояснити властивість людського ока сприймати кольори, характер конкретного освітлення, природу денного світла, інші фізичні та природні явища, які в цей час потрапляють у поле зору, а також фізичні основи роботи ока, як працює наш зір. Okремо варто зупинитися на властивості людини абстрактно мислити, показати, в яких сферах ця властивість необхідна, а де вона недоцільна. Навчити свідомо використовувати дану нам природою властивість, не відриваючись від реального довколишнього світу. Звернути увагу на індивідуальність, на те, що кожен має право буди самим собою. Точні науки, наприклад, фізику, варто викладати без залякування, а в легкому стилі, перш ніж переходити до формул і складної математики, варто явища пояснювати просто і з гумором, як це, наприклад, робиться в книзі одного з найвідоміших науковців сьогодення Стівена Гокінга і Леонарда Млодінова «Найкоротша історія часу». Ще на початку слухачі мають повірити, що їм до снаги освоїти ці знання, що ще дуже багато простору для вивчення довколишнього світу. С. Гокінг і Л. Млодінов пишуть, що місце, яке посідають у цьому безмежному космосі люди, може здатися мізерним. Проте ми намагаємося зрозуміти, як увесь цей світ влаштований, яке наше місце в ньому (Гокінг, 2018: 5).

Тільки розумінням свого місця в довколишньому середовищі можна забезпечити всебічний розвиток особистості.

У перспективі варто розглянути можливість більш продуманого використання комп'ютерних ігор для інтелектуального розвитку особи. Продумати створення таких ігор, які б не відривали гравця від реальності, а розвивали потрібні в майбутньому навички, швидкість думки й ухвалення рішень, просторовий аналіз ситуації, виділення головного. Зробити так, щоб ігри виконували свою споконвічну роль – готували нове покоління до дорослого життя.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України “Про освіту”. Відомості Верховної Ради України. 2017, № 38–39. Ст. 380 (зі змінами, внесеними згідно із законами № 2657-VIII від 18 грудня 2018 р., № 2661-VIII від 20 грудня 2018 р. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 28.01.2019).
2. Питер Л. Принцеп Питера, или почему дела идут вкривь и вкось / под ред. А. Панкова. Пер. с англ. Л. Степанова. М. : Прогресс, 1990. 320 с.

3. Фрейд З. Психология бессознательного : сборник произведений / сост., научн. ред., авт. вступ. ст. М. Ярошевский. М. : Просвещение, 1990. 448 с.

4. Пугачев Д. Особенности психологического развития детей дошкольного возраста, имеющих бесконтрольный доступ к современным гаджетам. Украинський психолого-педагогічний науковий збірник : науковий журнал. 2017. № 12. С. 81–85.

5. Денисюк Ж. Інтернет як середовище трансляції етнокультурних цінностей. Тези доповідей Міжнародної науково-теоретичної конференції “Гуманітарні студії НАКККиМ” (23 листопада 2017 р.) К. : НАКККиМ, 2017. С. 132–133.

6. Бондар Т. Феномен фобій та особливості їх впливу на поведінку людини (на прикладі соціальних страхів). Матеріали II-ї Міжнародної науково-практичної конференції “Потенціал сучасної науки (ч. II)” (17–18 листопада 2017 р.) К. : МЦНД, 2017. С. 44–45.

7. Гокінг С. Найкоротша історія часу / С. Гокінг, Л. Млодінов, за ред. О. Старова. Х. : Клуб сімейного дозвілля, 2018. 159 с.

REFERENCES:

1. Zakon Ukrainy “Pro osvitu” [The Law of Ukraine “On the education”]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> [in Ukrainian].
2. Peter L. Pryntsyp Pitera, ili pochemu dela idut vkriv i vkos [Peter Principle: Why Things Always Go Wrong] A. Pankova (Eds.), Translated from English L. Stepanova. M.: Progress, 1990. 320 p. [in Russian].
3. Freud S. Psykholohiia bessoznatielnogo: sbornik proizvedenii [Psychology of the unconscious: a collection of works] M. Yaroshevskii (Eds.), M. : Prosviieshcheniie, 1990. 448 p. [in Russian].
4. Puhachev D. Osobienisti psikhologichieskogo razvitiia dietei doskolnoho vozrasta, imieiushchich bieskontrolnyi dostup k gadzhetam [Features of the psychological development of preschool children who have unchecked access to modern gadgets] Ukrainiisryi psikhologo-pedahohichnyi naukovyi zbirnyk : naukovyi zhyrnal – Ukrainian psychological and pedagogical scientific digest : scientific journal. 2017. № 12. P. 81–85. [in Russian].
5. Denisiuk Zh. (2017) Internet yak seredovyshechne translyatsii etnokulturnykh tsinnosteii [Internet as a medium for broadcasting ethno-cultural values] Proceedings of Mizhnarodna naukovy-teoretychna konferentsiia “Humanitarni studii NAKKKiM” – The International Scientific and Theoretical Conference “Humanitarian Studies of NAKKKiM” (pp. 132–133). Kyiv: “NAKKKiM” [in Ukrainian].
6. Bondar T. (2017) Fenomen fobii ta osoblyvosti yich vplyvu na povedinku liudyny (na prykladi sotsialnykh strakhiv) [The phenomenon of phobias and the peculiarities of their influence on human behavior (on the example of social fears)] Proceedings of Mizhnarodna naukovy-praktychna konferentsiia “Potentsial suchasnoi nauky (part II)” – Materials of the 2nd International Scientific and Practical Conference “Potential of Modern Science (Part II)” (pp. 44–45) Kyiv: “MTND” [in Ukrainian].
7. Hawking S. & Mlodinow L. Naikоротsha istoriia chasu [A Briefer History of Time] O. Starova (Eds.) Translated from English I. Andrusgchenko – Kharkiv : Klub simeinoho dozvilliz, 2018. 159 p. [in Ukrainian].